

Allsta-Klingsta-Vi-Tunbyn [Y 5]

Detta är en värdebeskrivning som ska förklara och förtydliga värdena inom riksintresset.

Id: Y 5

Namn: Allsta-Klingsta-Vi-Tunbyn

Kommun: Sundsvall

Socken: Tuna

Huvudsaklig karaktärstyp: Centralbygd

Andra karaktärstyper: Fornlämningsmiljö,
Bymiljö

Riksintressebeskrivning beslutad av RAÄ 1996:

Motivering:

Centralbygd med bebyggelse av 1800-talsprägel där fornlämningar och ortnamn vittnar om forntida centralitet och lång bebyggelsekontinuitet. (*Fornlämningsmiljö, Bymiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Öppen odlingsbygd med inslag av fornlämningar i form av grupper med gravar eller gravfält med högar och stensättningar, i flera fall med anslutande husgrundterasser. Medelpads största fornborg. Gamla bylägen norr och väster om Klingstatjärnen. Ortnamnen Tunbyn, Vi samt sockennamnet Tuna antyder centrala funktioner i järnålderssamhället.

Länsstyrelsen
Västernorrland

Besöksadress: Nybrogatan 15 och Pumpbacksgatan 19
Telefon: 0611-34 90 00

E-post: vasternorrland@lansstyrelsen.se
www.lansstyrelsen.se/vasternorrland

© Länsstyrelsen, Lantmäteriet, NVDB, ESRI Inc, RAÄ, SGU, Sjöfartsverket, SMHI, SVO, SCB, SJV, FM, Bergsstaten, SLU

Skala 1:15000

Utbredning och landskap: Området ligger norr om Ljungan mellan Marmen och Kvissleby och innefattar landskapspartiet kring Klingstjärnen. Det är ett kuperat och öppet odlingslandskap omgivet av skogsklädda berg. Två framträdande berg, Tunomsberget och Prästhusberget dominerar landskapsbilden. Bebyggelsen ligger främst samlad i områdets norra och västra delar, i randen mellan skog och åkermark.

Utdrag från RAÄ ordlista med landskaps- och miljötyper:

Centralbygd: Landskapsparti präglad av allt sedan förhistorisk tid successivt utvecklat jordbruk, som till följd av ekonomiska och kommunikationsmässiga fördelar under lång tid dominerat intilliggande trakter, vilket bl.a. framgår av att gemensamma centralfunktioner (tingsplatser, huvudkyrkor, handelsplatser mm) varit lokaliserade till den relativt begränsade centralbygden. Denna är vanligen antingen *Dalgångs-* eller *Slättbygd*.

Riksintressets värden:

- En betydelsefull centralbygd under järnålder med en koncentration av välbevarade fornlämningar i karaktäristiska lägen i landskapet.
- Medelpads största fornborg.
- Det öppna odlingslandskapet.

Riksintresset Allsta-Klingsta-Vi-Tunbyn visar ett agrart kulturlandskap som omgärdar Klingstatjärnen. Området är en av Medelpads tätaste järnåldersbygder vilket den stora mängden fornlämningar från den tiden vittnar om. De bördiga sedimentjordarna kring tjärnen och i dalgången mellan Tunomsberget och Allstaåsen tillsammans med närheten till Ljungan och de stora sjösystemen, har varit de främsta förutsättningarna för bygdens etablering och utveckling genom historien.

Det finns en stor koncentration av fornlämningar i området, främst i form av gravar men också flera välbevarade husgrundsterrasser. Fornlämningarna i landskapet berättar om mänsklig aktivitet med betoning på begravningstradition och bosättningsmönster. Klingstatjärnen var redan innan etableringen på järnåldern avsnörd från havet. Det gör att fornlämningarna har kvar sina ursprungliga lägen i landskapet, högt placerade i förhållande till vattnet. Flera av ortnamnen inom området kan också härledas till järnåldern.

Bygden och jordbrukslandskapet har sitt ursprung i järnåldern. Den äldre jordbruksbebyggelsen i området ansluter också tydligt till järnålderns gravar och boplatser som ofta ligger högt, mellan skog och odlingsmark. Det forntida bosättningsmönstret har på så vis levt kvar långt in i historisk tid.

Inom riksintresset finns också landskapets största fornborg. Fornborgen är en av nio i länet och är troligen anlagd under folkvandringstid.

Riksintresset Allsta-Klingsta-Vi-Tunbyn har ett starkt samband med de närliggande riksintressena Vattjom-Rude, Selånger-Kungsnäs och Kvissle-Nolby, vilka också de utgörs av fornlämningsrika högstatusmiljöer från järnåldern.

Så här syns riksintressets värden i landskapet:

Riksintresset Allsta-Klingsta-Vi-Tunbyn är ett område med lång historia. Det finns välbevarade och spännande fornlämningar som ligger i ursprungliga lägen gentemot strandlinjen, i ett hävdad och öppet odlingslandskap. Sammantaget innebär detta att kulturmiljön har ett stort upplevelsevärde. Det är ett starkt kuperat landskap kring den centralt liggande Klingstatjärn där Prästhusberget i norr och Tunomsberget i sydöst dominerar landskapsbilden.

För att sambandet mellan tjärnen, odlingsmarkerna och fornlämningarna ska vara fortsatt tydligt är det viktigt att det nuvarande odlingslandskapet hålls öppet och att fornlämningarnas närområden hålls fria från exploatering.

Ortnamn

Området är rikt på fysiska lämningar som speglar platsens långa historia men även ortnamnen kan berätta om platsen. Flera byar har ortsnamn som är mycket gamla. Sockennamnet Tuna och namnet Tunbyn talar för att området varit en centralort, troligen redan under äldre järnålder. Enligt forskare hör ordet ”tun” samman med en inhägnad handelsplats eller en befäst plats. Ortnamn som Vi, Hov och Tuna brukar förknippas med de helgedomar eller heliga platser där man dyrkat asatrons gudar. Ett sådant exempel är byn Vi som ligger inom riksintresset. Det är troligt att det finns ett samband med de mest förmögna gårdarna och dessa religiösa platser, ett samband som levde vidare också när landet kristnades och de första kyrkorna byggdes. Flera av ortnamnen kan också kopplas till de gamla järnåldersgårdarna. Typiska järnåldersnamn är de ortnamn som slutar med ändelsen -sta (ställe eller plats). Förleden i gårdsnamnet innehåller ofta ett förnamn som kan syfta på den person som röjde och byggde gården. Exempel på sådana ortsnamn i området är Allsta och Klingsta.

Gravar

Inom det begränsade område som riksintresset utgör finns en koncentration av fornlämningar. Här finns cirka 150 registrerade järnåldersgravar i form av högar och stensättningar, varav många är lätta att se i landskapet. I det starkt kuperade landskapet kring Klingstatjärnen är den största delen av gravarna högt placerade, på höjderna i antingen randområdet mellan skog och åker eller i höjdlägen ovan vattnet. Gravarna ligger ensamma, samlade i grupper eller i större gravfält.

En del av de gravar som idag ligger i den brukade åkermarken har genom århundradena sedan de anlades överodlats. Det har medfört att konturerna av gravkullarna har suddats ut och att den sten som gravarna innehållit har plöjts ut över åkern. Oftast kan dock gravens centrala delar finnas kvar trots att den största delen av gravmonumentet har försvunnit.

En del av fornlämningarna i området har undersökts genom åren. Inför en omdragning av vägen på 1970-talet undersöktes ett antal överplöjda gravar vid Klingstabäckens mynning. Gravarna daterades till folkvandrigs- och vendeltid (375-800 e Kr.) och innehöll bland annat yttre falanger (tåben) från björn, något som vanligen tolkas som att den döde fått med sig en björnfäll med klor i graven. Under 2000-talet undersöktes en stor husgrundsterrass och de intilliggande gravarna som finns vid Tunomsbergets norra fot. I gravarna hittades gravgåvor i form av benkamsrester, fingerringar av silver och bronsfragment av vad man tror har varit hårnålar. Kammen daterades då till folkvandringstid (400–500-tal e Kr.). De som begravdes fick, förutom de kläder de hade på sig, oftast med sig även personliga tillhörigheter. Det kunde vara smycken, vapen, redskap, husdjur eller saker som hörde till den dagliga hygien som exempelvis kammar.

Trots att området har ett stort antal gravar så speglar det inte hela befolkningen som levde här under järnåldern. Man kan anta att endast en person per generation har gravlagts på gårdens egna gravfält. Skälet att en individ fick en tydligt markerad grav var förmodligen hög status, medan de allra flesta fått en enklare grav utan synlig markering ovan mark.

Husgrundsterrasser

I anslutning till gravarna har järnålderns gårdar legat. Inom riksintresset finns det flera bevarade husgrundsterrasser efter järnålderns långhus. Det är ovanligt eftersom de oftast har odlats bort eller förstörts när ny bebyggelse har anlagts på de forntida gårdsplatserna. Det finns två terrasser i Vi, två i Klingsta, en i Allsta och en vid norra foten av Tunomsberget.

Husgrundsterrasser är plåtliknande och ofta är en eller flera sidor kantade med sten. Vanligtvis är terrasserna mellan 10-20 meter långa och 7-10 meter breda. Ibland finns det gropar på den plana ytan, vilket är rester efter de takbärande stolparna i så kallade långhus. Järnålderns hus inrymde boningsdel, ladugård, stall och förrådsutrymmen under samma tak. Husgrundsterrasser av den här typen brukar i denna del av landet dateras till den äldre och mellersta delen av järnåldern.

Den stora husgrundsterrassen som finns vid Tunomsbergets norra fot undersöktes, som nämnts tidigare, på 2000-talet. Inga daterbara fynd hittades men den är på grund av sin storlek en mycket unik lämning. Den är 50 meter lång och 13 meter bred, något som gör den till den största (hittills kända) i Norrland. Frågan är om här har stått ett traditionellt långhus eller om byggnaden har haft en annan funktion, som till exempel kulthus. Det som talar för att byggnaden kan ha haft en mer rituell betydelse är den märkliga stenkonstruktion som ligger intill. Det är en så kallad treudd, en tresidig gravkonstruktion med insvängda sidor. Vanligen saknar treuddarna några begravningsrester vilket har tolkats som att de snarare har en kultisk betydelse. En tolkning är att treudden ska symbolisera världsträdet Yggdrasils tre rötter.

Forntida bebyggelsemönster

Det är framförallt i Klingsta och Allsta som det i större utsträckning finns en typisk jordbruksbebyggelse från det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet bevarad. Det är också här som det är tydligast hur den äldre bebyggelsen ligger i anslutning till järnålderns gravar. Det är ett i landskapet tydligt exempel på hur det forntida bosättningsmönstret levtt vidare långt in i historisk tid. På en sockenkarta från 1850 kan man se hur byarna Klingsta, Allsta, Vi och Tunbyn var bebyggda med ett antal gårdar per by.

Området i stort har gått från att vara en renodlad jordbruksbygd, genom en tid av fritidshusexploatering till att det idag uppförs en ny generation av bostadsbebyggelse. Framför allt de nordvästra delarna har förtätats relativt kraftigt under senare delen av 1900-talet och fram till idag. I flera delar av riksintresset har man byggt vidare på det äldre bebyggelsemönstret vilket är positivt för kulturmiljöns värden. Men det finns också exempel där mönstret har brutits på ett mer drastiskt sätt genom att hus har placerats längre in på jordbruksmark och på nyskapade plåtar i landskapet.

Förtätningen har medfört att strukturen har suddats ut något och att de äldre bylägena invid skogskanten inte kan läsas av så tydligt på plats idag. Samtidigt har det övergripande landskapet fortfarande en agrar prägel och hålls öppet vilket gör att fornlämningarna kan upplevas i dess historiska kontext. Det medför också att kulturmiljön har ett stort pedagogiskt värde.

Fornborgen

På Prästhusberget ligger en fornborg. Längst upp på bergstoppen, så att de naturliga branterna har kunnat utnyttjas, ligger anlagda stenmurar. Murarna har spärrat av de delar av berget där man lättast tar sig upp på toppen. Fornborgen är inte undersökt men undersökningar av andra fornborgar visar att de flesta är uppförda omkring 300-500 e Kr. (folkvandringstid). Det var en tid då hela Europa påverkades av det stora romarrikets fall. Det finns en skyltad stig som leder upp till fornborgen på Prästhusberget.

Det finns många teorier om varför fornborgar anlades och hur de användes. Tidigare tolkningar av fornborgars funktion utgick huvudsakligen från militära aspekter. De har ofta setts som en slags försvarsborgar i vilka bygdens folk kunde söka skydd vid fiendeangrepp. Synen på fornborgar har dock breddats på senare år; idag finns teorier som framhäver fornborgars symboliska, och ibland religiösa, betydelse. Det finns också teorier om att de har fungerat som gränsmarkörer eller landmärke för människorna i bygderna.

I Norrland finns det ett 20-tal fornborgar varav nio ligger i Västernorrlands län. Länets fornborgar har gemensamt att de alla ligger på branta berg och oftast på platser något indraget ifrån kusten.

